

ASMENINIS BENDRAVIMAS KŪDIKYSTĖJE

I. Čepenaite-Užgiriene

Paskutiniu metu JAV psichologai vis daugiau domisi vaikų ankstyvu socialiniu vystymusi. Ne tik kūdikių gebėjimai reikalingi bendravimui su kitais, bet ir suaugusių bendravimo su kūdikiais ypatybės susilaukė intensyvių tyrimų ir davė naują bendravimo vyksmo supratimą. Domesys bendravimu išplaukia iš esminių pažiūrų į žmogišką būtį. Britų filosofas D. Makmurėjus savo knygoje „Persons in Relation“ („Bendraujantys asmenys“) [25] asmeninį santykį laiko centrine žmogiškos egzistencijos ir vystymosi ašimi. Todėl aiškinimasis dėl bendravimo teikiamos patirties įgyja didesnę reikšmę ankšvojo vystymosi diskusijose. Tačiau susidomėjimas kūdikių bendravimo patirtimi ne tik iškelia daug naujų klausimų, bet taip pat reikalauja tinkamos metodikos, kad būtų galima į juos atsakyti. Čia mėginasi paliesti keletą svarbesnių temų, iškylančių žvelgiant į bendravimą asmeninių santykių pozicijoje ir nurodyti keletą krypčių tolimesniam darbui.

Kintanti pažiūra į ankstyvąjį vystymąsi

Pati socialinio bendravimo tema, t. y. socialinių ryšių tarp vaikų ir juos auginančių suaugusiųjų, dažniausiai tėvų, pradžia ir raida rodo, kad bendravimo supratimui reikia žinoti tiek tėvų įtaką vaikams, tiek vaikų įtaką tėvams. Tačiau dar visai neseniai toks abipusiškas požiūris neatsispindėjo vykdomuose tyrimuose. Net tokie didelio masto darbai, kaip antai tyrimai, aprašyti knygoje „Patterns of Child Rearing“ („Vaikų auginimo stiliai“) [36]

vertino motinos pažiūrų ir jos vaiko auginimo praktikos poveikį vaiko asmenybei visai neatsižvelgiant į pačio vaiko ypatybes. Buvo priimta tėvų elgesį skirstyti pagal tokias dimensijas kaip draugiškumo-priešiškumo ar autonomijos-kontrolės, nekreipiant dėmesio į vaiko įnašą tokio elgesio susidarymui. Tėvų elgesio stilius buvo laikomas tėvų charakterio savybe.

Panašiai žiūreta ir į vaiko asmenybės ypatybes. Vaiko agresyvumas ar prierašumas buvo laikomi vaiko charakterio savybėmis, nebūtinai prigimtomis, bet pastoviomis vaiko elgesio ypatybėmis. Socializuotas požiūris į tėvų-vaikų santykius skatino vienpusišką tėvų su vaikais bendravimo supratimą; buvo teigiama, kad savo meile ir pabaudimais tėvai formuoja vaiko visuomenei priimtina elgesį, o vaikas lengviau ar sunkiau paklūsta tėvų auklėjimui pagal savo įgimtą asmenybės bruožus. Tėvai ir vaikas buvo suvokiami kaip du atskiri vienetai, santykiaujantys veiksmo-atoveiksmio būdu, kuris leidžia jų poveikį vienas kitam nustatyti pagal priežastingumo dėsnius.

Del negalėjimo rasti tvirto ryšio tarp tėvų auklėjimo stiliaus ir vaiko asmenybės, taip pat ir pastebėto tėvų auklėjimo stiliaus nevienodumo atskirų vaikų atžvilgiu, buvo atkreiptas dėmesys į vaiko vaidmenį tėvų santykiuose su vaikais [4, 31, 56]. Įtaka tokių faktorių kaip vaiko lytis, išvaizda ir reagavimas į tėvų nurodymus buvo pastebėti pirmiausia. Atsirado siūlymų tirti vaiko poveikį tėvų auklėjimo stiliui [pvz., 5, 23]. Šis posūkis į abipusišką tėvų santykių su vaikais suvokimą buvo taip pat skatinamas besikaupiančių duomenų apie vaiko sugebėjimus pažinti, pajusti, reaguoti ir aktyviai paveikti savo aplinką nuo ankstyviausių kūdikystės dienų [42]. Tačiau tėvų ir vaikų santykiai vis tiek buvo suvokiami kaip dviejų atskirų būtybių vienos į kitą poveikiai laiko tekmeje, nors tėvų auklėjimo įtakos tyrimai ir buvo pavadinti „tėvų bendravimo su vaikais tyrimais“.

Paskutiniame dešimtmetyje motinų bendravimo su kūdikiais stebėjimai parodė, kad motinos ir kūdikio

santykių raida yra sąlygojama ne tik jų individualių savybių, bet ir jų tarpusavio bendravimo ypatumų, kurie atsiranda jiems bendraujant [33]. Buvo pradėta ieškoti naujo įvaizdžio šiam pakitusiam bendravimo suvokimui įtvirtinti. Pradėti vartoti tokie terminai kaip derybos, tarimasis ar pokalbis, norint pabrėžti, kad motinos ir kūdikio bendravimas sudaro vientisą struktūrą, turinčią savo dėsnius ir savitą raidą [34, 45, 47]. Šiuo metu taip yra suvokiami ne tik vaiko santykiai su motina, bet ir su kitais jam svarbiais asmenimis. Deja, šis bendravimo suvokimo pokytis dar neatsispindi tėvų ir vaiko bendravimo tyrimų metodikoje [51].

Kūdikio bendravimo su tėvais tyrimai. Kokie duomenys vertė keisti kūdikio bendravimo su tėvais suvokimą? Svarbiausia labai detalūs motinų su kūdikiais bendravimo stebėjimai en face, arba veidas-į-veidą susitikimuose ir šiaip žaidimo metu. Taip pat prisidėjo ir įvairūs kūdikių gebėjimų tyrimai, rodantys, kad net ir visai mažas kūdikis pajėgtų būti tikras bendravimo dalyvis. Teigimas, kad ir maži kūdikiai skirtingai reaguoja į žmones ir į negyvąją aplinką, leidžia manyti, jog kūdikiai turi socialinio potraukio pradmenis ar bent užuomazgą sugebėjimo komunikuoti [3, 6, 43]. Komunikacija dažnai yra laikoma asmeninio santykio šerdim ir kūdikių pilnaverčio bendravimo įrodymu.

Kad motinos ir kūdikio bendravimas yra abipusiškai reguliuojamas tarpasmeninis pasikeitimas, rodo kai kurie tokio bendravimo bruožai. Visų pirma tvarkingas abiejų pagal eilę įsitraukimas į bendravimą taip, kad vienam veiksmui pasibaigus, prasideda kitas, o jam sustojus, vėl pradeda pirmasis, buvo pastebėtas daugelio tyrinetojų [3, 19, 37, 44]. Ar tai būtų jausminės išraiškos, ar čiauškejimai, ar motoriniai judesiai, jie paprastai vyksta gerai reguliuotu ritmu, dalyviams sklandžiai keičiantis veikėjo ir stebėtojo vaidmenimis. Nors būna vienalaikių veiksmų, ypač vokaliniuose pasikeitimuose [41], bet dažniausias bendravimas - tai vienas kitą papildantis atsiliepimas, laikantis eilės ir tvarkos. Abu dalyviai tiek kūnu, tiek žvilgsniu reguliuoja bendravimo eigą.

Antra, akivaizdu, kad motinos ir kūdikio veiksmai yra abiem prasmingi, suprantami. Ne tik motina laiko jausmines išraiškas, judesius ir vokalizacijos prasmingomis ir parodančiomis vaiko būseną, bet ir kūdikis, atrodo, prasmingai reaguoja į motinos panašius veiksmus. Gal dramatiškiausiai tai buvo parodyta tyrimuose, kuriuose motinos buvo paprašytos dalį laiko bendrauti ne įprastai, bet žiūrėti į kūdikį nekeičiant veido išraiškos ir neatsiliepiant į vaiko bandymus įtraukti motiną į socialinį bendravimą. Paaiškėjo, kad net 2 mėn. kūdikiai iš karto nustemba, suaktyvina savo pastangas motinai išjudinti, o jei nepavyksta, nusimena, nusisuka nuo motinos, ir tik retkarčiais pasižiūrėdami seka, ar ji dar vis ten pat sėdi sustingusiu ir neišraiškingu veidu [16, 46]. Jeigu motina ir nelieka pasyvi, o tik judesiai lėti ir bejausmiai, taip, kaip elgiasi depresijos apimtas žmogus, kūdikio nuotaika taip pat pasikeičia, veido išraiška pasidaro liūdna, ir bendravimo eiga suyra [10]. Mes savo tyrimais įrodėme, kad bendravimo eiga irgi skiriasi, jeigu kūdikiui tenka bendrauti ne su savo motina, bet su nepažįstama moterimi [11]. Tai rodo, kad kūdikis aktyviai dalyvauja bendravime, prasmingai atsiliepdamas į savo partnerio veiksmus, nuotaiką ir draugiškumą.

Detali bendravimo eigos analizė taip pat parodė, kad įvairių veiksmų pradžios, galo ir trukmės tikimybė yra sąlygojama einamųjų arba ankstesnių bendravimo partnerio veiksmų. Realu manyti, kad veiksmų trukmė ir ritmas sudaro labai svarbų bendravimo struktūros pagrindą, nes ir maži kūdikiai gerai jaučią laiko trukmę [38, 40].

Ar šie kūdikio ir motinos bendravimo požymiai leidžia teigti, kad tarp jų vyksta tam tikro pobūdžio komunikacija? Atsakymas į šį klausimą iš dalies priklauso nuo to, kaip komunikacija suprantama ir kaip aiškinamas sklandaus bendravimo reguliavimas [24]. Nors komunikacija paprastai apibrezžiama plačiau negu informacijos pasikeitimas kalbiniu būdu, yra dvejojama, ar kūdikiai galėtų sugebėti komunikuoti su kitu asmeniu, nes jie ribotai suvo-

kia save ir kitus, menkai skiria savo veiksmų tikslą nuo naudojamų priemonių jam pasiekti. Todėl kartais teigiama, kad tėvų su kūdikiais bendravimas tik atrodo paremtas komunikacija, nes suaugęs sugeba sklandžiai įterpti savo veiksmus į vaiko savaimingų veiksmų srovę ir gana tiksliai suvokti kūdikio išraiškų bei judesių prasmę [35]. Tačiau tokie teiginiai atspindi ankstyvesnį požiūrį į vaikų santykį su tėvais, kai bendravimas buvo suprantamas kaip atskirų individų suartėjimo padarinys, o ne sąlyga vaiko individualumui skleistis ir abiejų dalyvių asmenybių raidai. Jeigu į komunikaciją, t. y. abipusį supratimą, žiūrima kaip į bendros veiklos išdavą, tai abiejų dalyvių įnašas nebūtinai turi būti tolygus, užtenka, kad atsiranda bendro tikslo pajauta ir jo siekimas.

Man atrodo, kad komunikacijai minimaliai reikia siekimo kuo nors dalintis su kitu, kokio nors abipusiai apčiuopiama turinio ir kokių nors priemonių tuo turiniu pasidalinti. Tiek turi gebėti abi bendraujančios pusės. Taip suprantant komunikaciją, man atrodo, kad kūdikiai gali dalyvauti komunikacijos vyksme. Jie siekia dalintis savo pojūčiais ir jausmais, pakankamai išskiria kitą žmogų kaip tinkamą tokio pasidalinimo objektą, ir turi veido išraiškų bei kūno judesių savo jausmams bei būsenai išreikšti. Tiesa, tos išraiškos priemonės yra arba biologinės prigimties, arba individualios; trūksta bendrai priimty, sutartinių išraiškos būdų, bendro gestų arba kalbinio kodo. Tačiau balso tonas, veido išraiška, judesių tempas sudaro tuos abiem pusėms suprantamus pradmenis, kuriais remiantis komunikacija gali plėtotis toliau.

Be abejo, ankstyvoji komunikacija yra labai ribota. Tačiau jeigu pripažįstame, kad ji įmanoma, tai leidžia manyti, kad ankstyvasis ikikalbinis bendravimas sudaro pagrindą pilnavertės komunikacijos formavimuisi [11, 20]. Patirtis, kylanti iš ankstyvojo bendravimo ir komunikacijos su atsiliepiančiu, besidominčiu asmeniu, gali duoti pamatinį komunikacijos suvokimą, kuris leidžia ilgainiui įvaldyti tikslesnes komunikacijos priemones ir veiksmingesnius

bendravimo būdus [49]. Ši galimybė ir skatina šiuo ankstyvu bendravimu domėtis.

Bendravimo sutrikimai. Ankstyvojo bendravimo abipusiškumą taip pat rodo jo kitimai, kai vienas iš dalyvių dėl kokių nors priežasčių skirtingai įsitraukia į bendrą veiklą. Jau buvo minėti tyrimų metu sukelti bendravimo pokyčiai, motinai nustojus atsiliepti į savo kūdikio jausmines išraiškas. Panašūs pokyčiai įvyksta natūraliai, kai motina apimta depresijos po gimdymo arba dėl bendro asmenybės sutrikimo. Bendravimo pobūdis taip pat skiriasi, kai kūdikis dėl įgimtų trūkumų negali pilnai įsitraukti į bendravimą. Daugiausia buvo tyrinėtas bendravimas su prieš laiką gimusiais kūdikiais, nes šie ne tik sunkiau valdo savo veiksmus, bet ir ilgesnį laiką būna ligoninėje, taigi tuo metu rečiau bendrauja su saviškiais. Tačiau ir kitaip pažeistų kūdikių (pvz., su veido, regėjimo defektais) bendravimas skiriasi nuo įprastinio [45].

Gerokai prieš laiką gimę kūdikiai ilgai nepasivieja laiku gimusių, ypač kalbos ir socialiniu išsivystymu [17]. Todėl įdomu, kad jų ankstyvasis bendravimas su motina taip pat skiriasi. Antai JAV buvo palyginta prieš laiką gimusių kūdikių grupė su laiku gimusiais ir po laiko gimusiais kūdikiais, kai jiems buvo 3 mėn. nuo numatytos gimimo dienos [12]. Bendraudami su motina, prieš laiką gimusieji mažiau žiūrėjo į ją ir rečiau suderindavo savo žvilgsnį su jos žvilgsniu; galima sakyti, kad jie ne taip tikslingai žvilgsniu reguliavo bendravimą, o jų motinos veikė dažniau ir įkyriau. Galima spėti, kad jos stengėsi patraukti savo kūdikių dėmesį ir prie jų prisiderinti, bet jų pačių per gyva veikla kaip tik vertė vaikus dažniau nūsisukti ir atsikvėpti nuo stimuliacijos antplūdžio. Tik kai šios motinos buvo paprašytos pamėgdžioti savo kūdikio veiksmus, jos pristabdė save, atspindėjo kūdikio jau reiškiamą būseną ir tada jų bendravimas priartėjo prie bendravimo motinų su laiku gimusiais kūdikiais. Ir kiti stebėjimai parodė, kad prieš laiką gimusių vaikų motinos mažiau jautrios, o jų kūdikiai rodo mažiau dėmesio, susiderinimo ir iniciatyvos bendravimo

metu [22, 57]. Atrodo, kad organizmo nesubrendimas iš pradžių neleidžia kūdikiui tinkamai valdyti savo veiksmų, sutelkti dėmesį, o tai daro motinai kūdikio veiksmus sunkiau suprantamus, jos stengiasi su kūdikiu bendrauti, bet nerasdamos suprantamo atsako, perkrauna savo indelį ir netyčiomis skatina kūdikį nuo bendravimo atsiriboti. Tokiu būdu sunkeja abipusiško, suderinto bendravimo formavimasis, galbūt turintis neigiamos įtakos ir vaiko asmeniniams santykiams ateityje.

Motinos depresija mažina asmeninio bendravimo kiekį ir motinos įnašo pobūdį. Kūdikis prie motinos nuotaikos prisitaiko ir ją atspindi. Stebėjimai parodė, kad kai motina yra apimta depresijos, ji ir jos kūdikis mažiau žiūri vienas į kitą, mažiau keičia veido išraiškas, mažiau kalba arba čiauška ir mažiau santykiauja motoriniais judesiais [13]. Motinos nuotaika persiduoda vaikui ir šis ima vengti bendravimo, nususka nuo žmonių, retai būna džiugios nuotaikos [9]. Kyla klausimas, kaip tai veikia kūdikių santykių su kitais asmenimis? Įrodyta, kad net ir su svetimu asmeniu jų veikla yra mažiau gyva [14]. Kita moteris (ne motina) bendraudama su tokiais kūdikiais irgi pasidarė ne tokia aktyvi negu bendraudama su normalių motinų kūdikiais, nors ji nežinojo, kokiai motinų grupei kūdikiai priklausė. Atrodo, silpniau atsiliepdami į kito veiklą, tokie kūdikiai veikia bendravimo pobūdį. Tai kaip tik rodo abiejų dalyvių įtaką bendravimo eigai. Tokie stebėjimai patvirtina bendravimo sutrikimų galimumą jau ankstyvoje kūdikystėje ir verčia rūpintis jų ryšiu su vėliau išsryškejusiais asmeninių santykių sutrikimais.

Požiūriai į bendrą veiklą. Kaip jau minėta, gali būti įvairių požiūrių į bendravimą kūdikystėje. Kai bendravimas keliamas į pirmą vietą, tai kiekvieno dalyvio įnašo analize subordinuojama jų bendros veiklos analizei. Bendra veikla interpretuojama ne kaip atskirų individų pastangų išdava, bet kaip jungtinių veiksmų ir abipusio noro dalintis padarinys, sąlygojantis kiekvieno atskirus veiksmus. Kitu metu, su kitu partneriu, kitokiose aplinkybėse

abiejų veiksmai galėtų būti visai skirtingi ir sukurti kitokį bendravimo pobūdį. Tas pats asmuo, tas pats kūdikis gali atrodyti turįs skirtingų ypatybių ar skirtingų gebėjimų priklausomai nuo to, su kuo ir kokiomis aplinkybėmis bendrauja.

Jau prieš daugelį metų L. Vygotskis [53, 54] teigė, kad bendra suaugusiojo ir vaiko veikla yra svarbi vaiko vystymuisi. Šią pažiūrą dabar atgailvina kai kurie JAV psichologai [32, 55]. L. Vygotskio tezės, kad visuomenė sąlygoja žmonių mąstymo vystymąsi ir kad supratimas pirma atsiranda tarpasmeninėje plotmėje ir tik vėliau individualiai įvaldomas, tapo Vakaruose plačiai žinomos. Jos gerai derinasi su čia iškelto požiūriu į bendravimą. Kai vaiko laimėjimai suvokiami kaip aktyvumo ir patirties ūgliai, tada suprantama, kad bendra veikla su kitu, kai gaunama individualiai neįgyjamos patirties, turi būti itin svarbi. Bendravimas su kitu asmeniu, kuris veiksmais perduoda visuomenės sukauptas žinias ir pažiūras, gali turėti ypatingos svarbos ne tiek dėl išmokstamos specifikos, kiek dėl pačios sutartinės veiklos įgūdžių, kurie formuojasi bendraujant.

Amerikiečių psichologas D. Bruneris [7] taip pat pabrėžia bendros veiklos svarbą vaiko vystymuisi. Jis vartoja terminą „scaffolding“, t. y. „pastolių statyba“, suaugusiojo paremiančiai veiklai įvardinti. Vaikas domisi suaugusiojo veikla, įgalinančia vaiką pasiekti tokių tikslų, kurių jis vienas pats, be suaugusiojo paramos, negalėtų pasiekti. Ta „pastolių statyba“ yra ne kas kita, o suaugusiojo geresnis supratimas, kaip reikia jungtinį tikslą pasiekti, įgalinantis jį mažinti klydimo galimybes, išryškinti teisingą pasirinkimą tarp kelių kitų, suteikti fizinę pagalbą, kol vaikas įvaldo reikalingus veiksmus. D. Bruneris su bendradarbiais atskleidė, kaip tokia „pastolių talka“ teikiama vaikui, besimokančiam žaisti įvairius žaidimus, įvardinti daiktus iliustruotose knygoje, statyti iš trinkelio įvairius statinius [8, 28, 30]. Nors D. Brunerio tyrineta suaugusiojo parama ir nėra visai tas pat, kaip L. Vygotskio išryškinta veikla tarpasmeninėje plotmėje, vis dėlto

iš jų abiejų darbų matyti, kad bendra veikla ne tik atskleidžia turimus dalyvių potraukius bei sugebėjimus, bet yra svarbi tolesnei vaiko psichikos raidai.

Grijtant prie bendravimo kūdikystėje, ligšioliniai stebėjimai leidžia apibendrinti keletą tokios veiklos bruožų. Pirmiausia akivaizdu, kad ir tėvai, ir kiti suaugusieji kreipiasi į kūdikį kaip į asmenį turintį jausmus, norus ir potraukius, kurie atsiskleidžia bendravimo metu [21]. Kalbėdami su kūdikiu, jie išsako kūdikio išraiškų, judesių ar čiauškejimo interpretaciją. Kiek ta interpretacija yra teisinga, tai kitas klausimas, bet svarbu yra tai, kad jie laiko kūdikį panašia į save būtybe, kuri stengiasi su jais bendrauti ir adekvačiai elgiasi. Nors skirtingose kultūrose gyvenančių suaugusių bendravimo su kūdikiais specifika ir skiriasi, bet visur kūdikiai pradeda savo žmogišką vystymąsi dalyvaudami santykiuose, paženklintuose atsiliepimo, abipusiškumo, lygybės galimumo požymiais [15].

Taip pat aišku, kad tėvų ir kūdikių bendravimas turi panašią struktūrą kaip socialinis bendravimas apskritai; jų veikla yra prasminga, nuosekli, sklandžiai padalinta tarp abiejų veikejų, turinti būdus kiekvienam veikejui ženklinti savo veiksmų pradžią ir pabaigą. Nors tokia bendro veikimo struktūra gali remtis įgimtais vaiko veiklos ritmais, įgalinančiais suaugusįjį tinkamai įterpti savo dalį į vaiko veiksmus, bet gana tikslus net ir labai trumpai trunkančių veiksmų suderinimas rodo, kad abipuse reguliacija prasideda gana anksti. Be to, kai bendravimas apima ne tik biologiškai sąlygotą veiklą (pvz., maitinimą, verkumą), bet ir kitas sritis (suderintą aplinkos stebėjimą), tokio bendravimo abipusiškas reguliavimas pasidaro nebepaneigiamas. Suaugusiojo jautrumas vaikui palengvina tokio abipusio bendravimo vystymąsi, bet jau pirmaisiais metais kūdikiai aktyviai dalyvauja bendravimo reguliavime.

Kūdikio su tėvais bendravimas taip pat rodo, kad jų veiksmai kyla iš bendros patirties ir yra abiem prasmingi. Iš pradžių dėmesys telkiamas į vienas

kitą, vėliau į abiem matomus daiktus. Panašios jausminės išraiškos, vienas kitam atliepiantys veiksmai, drauge nustatoma veiklos kryptis rodo abipusį išgyvenamos patirties panašumą. Velgi iš pradžių ta jungtis gali daug priklausyti nuo suaugusiojo jautrumo ir sugebėjimo prisiderinti, bet netrukus ir kūdikiai aktyviai dalyvauja bendros veiklos nustatyme. Išryškėja abipusis derinimasis siekiant sklandžios bendravimo eigos.

Šie trys tėvų su kūdikiais bendravimo požymiai rodo, kad jau kūdikystėje yra patiriami tarpusavio santykiai, duodantys pagrindą tikrai žmogiškam bendravimui. Iš pradžių kūdikio vaidmuo neprilygsta suaugusiojo vaidmeniui, bet pirmaisiais amžiaus metais jų įnašai pasidaro simetriškesni. Ir, kaip minėta, pats dalyvavimas bendroje veikloje skatina jos struktūros įvaldymą ir sėkmingesnį joje dalyvavimą.

Bendravimo tyrimų metodika. Susidomėjimas kūdikio su tėvais bendravimu vertė pakeisti ir tėvų-vaikų santykių tyrimo metodiką. Anksčiau vartotas anketas ir stebėtojų įvertinimus pagal iš anksto numatytas kategorijas pakeitė vaizdajuostės, įrašytos kiek galima vienodesnėmis aplinkybėmis. Pradėta orientuotis į patį bendravimą, o ne į bendravimo išvadas. Tačiau ne visi bendravimo fiksavimai laikytini bendravimo tyrimais. Reikėtų skirti bendravimo vyksmo tyrimus nuo tų, kuriuose analizuojamos kurio nors vieno iš dalyvių ypatybės bendravimo metu. Pvz., kai domimasi vokalizacijos kiekybe ar net kokybe, atsižvelgiant į vaiko lytį, ar gimimo aplinkybes, ar motinos išsilavinimą, tai užrašomi motinos posakiai ir kūdikio čiauškejšimai jiems būnant drauge. Jeigu tokie duomenys analizuojami nurodant vidutinį skirtingų grupių vaikų vokalizacijų skaičių arba jų motinų vidutinį vokalizacijų kiekį per minutę, tai nieko tiesiogiai nesužinoma apie motinos su vaiku bendravimą, jų dviejų poveikį vienas kitam. Stebėjimai turi būti taip užfiksuojami, kad būtų galima nustatyti veiksmų seką ir išskaičiuoti vieno veiksmo priklausomumą nuo kito; tokie duomenys leidžia pradėti kalbėti apie veiksmų sąveiką ir dalyvių bendravimą.

Bendravimo tyrimams reikalinga tam tikra stebėjimų metodika, įskaitant veiklos skirstymą į tinkamas kategorijas ir jų tolesnę analizę. Net kai dalyvių veikla tiksliai užrašoma laiko atžvilgiu ir galima nustatyti veiksmų seką, ne visada daug sužinoma apie bendravimą. Jeigu užrašomi tik kiekvieno dalyvio elementarus veiksmai, gali būti neįmanoma nustatyti tų veiksmų tarpasmeninę reikšmę ir išanalizuoti bendravimo eigą.

Antai jeigu, motinai ir vaikui bendraujant, užrašomi vaiko šypsniai, žvilgsniai ir čiauškejimai bei motinos prisilietimai, žvilgsniai ir kalbinimai, vargu bus galima rasti šių veiksmų tokį derinį, kuris būtų būdingas tik pasisveikinimui, raminimui ar pažaidinimui. Motinos prisilietimas vaiką raminant turi kitą reikšmę, negu jos prisilietimas žaidimo metu. Bendravimo vyksmui atskleisti reikia kitokio lygio kategorijų, tokių, kurios išreikštų santykiavimo reikšmę abiem dalyviams. Tiesa, galima kritikuoti, kad tokios kategorijos būtų mažiau visuotinos, nuspalvintos tyrinetojo ir dalyvių kultūrinės patirties. Tačiau ir pats bendravimas vyksta tam tikroje kultūrinėje aplinkoje ir ją atspindi, tad turbūt būtų verta šį bendravimo aspektą ne neigti, o dalykiškai analizuoti.

Nesigilinant į duomenų analizės problemas, reikia pažymėti, kad įvairūs sekos analizės būdai, leidžiantys nustatyti veiksmų sąryšius laike ir jų pasikartojimo tikimybes, įgalina priartėti prie pačio bendravimo vyksmo apibūdinimo ir nustatyti jo formas skirtingomis aplinkybėmis. Kai analizės objektu imama ne individai, o jų sudarytas vienetas, kai atskiri veiksmai yra vertinami iš jungtinio pradinio taško, kai siekiama išryškinti jungtinę veiklos dinamiką, tada aiškinamas pats bendravimo vyksmas.

Abipusis bendravimo vyksmo reguliavimas remiasi susipratimu ir susiderinimu. Nors kūdikystėje komunikacijos galimybės yra ribotos, bet pats bendravimas gali padėti plėtoti sutartines išraiškos priemones ir formuoti taiklesnius susiderinimo būdus. Suaugusiojo dalyvavimas tarpusavio reikšmingoje veikloje suteikia tą pamatinę patirtį, iš ku-

rios vaikas ima suvokti veiklą bei asmeninius santykius. Mūsų atlikti motinų su kūdikiais bendravimo tyrimai nušviečia jų santykių didejantį abipusiškumą, tolygumą, simetriškumą vaikui augant. Ypač daug dėmesio mes skyrėme imitacijos arba panašavimo pobūdžio veiksmams, nes jie atspindi šiuos bendravimo pasikeitimus.

Abipusė imitacija

Imitacija, arba vienas kito mėgdžiojimas, žmonių bendravime yra seniai patraukęs psichologų dėmesį [1, 2, 18, 27, 29, 52]. Šis reiškinys buvo įvairiai aiškinamas ir nemažai tyrinėtas [48]. Mėgdžiojimui, arba imitacijai, teikiama svarba suprantamai siejasi su imitacijos suvokimu; vieni šio reiškinio esmę sieja su naujų veiksmų išmokimu, kiti – su prisitaikymu prie visuomenės nuostatų, tretieji – su bereikišmiu aplinkos mėgdžiojimu. Nenoriu čia gilintis nei į teorinius imitacijos aiškinimus, nei į jos tyrimų metodikos ginčus. Mane imitacija domina kaip tarpasmeninio bendravimo forma, ypač ankstyvaisiais gyvenimo metais. Į šią bendravimo formą galima žvelgti kaip į ankstyvojo bendravimo veidrodį.

Imitacija bendravimo požiūriu. Imituojama, kai bendraujant vienas dalyvis tuoju pat pakartoja kito dalyvio veiksmus. Tokiu atveju nebūtina, kad vienam iš jų tie veiksmai būtų nauji, anksčiau nežinomi ar neatliekami. Imitacija nebūtinai reiškia mokymąsi, nors aktyvus veiksmo kartojimas specifinėmis aplinkybėmis gerina jo įvaldymą ir gilina supratimą. Žvelgiant į imitaciją bendravimo požiūriu, išryškėja keli mažai svarstyti jos požymiai.

Imitacija yra socialinio bendravimo reiškinys. Ir tas asmuo, kurio veiksmai laikomi modeliu kitam, ir tas, kuris tuos veiksmus kartoja, paprastai veikia drauge, stebi vienas kitą ir atliepia vienas kitam. Asmuo, kurio veiksmai yra kartojami, mato tą kartojimą ir gali į jį reaguoti. Net kai imituojama ne tuoju pat, o vėliau, dažnai tai vyksta panašiomis

aplinkybėmis, kai abu dalyviai vėl yra drauge. Imitaciją sudaro vyksmas laike, taigi ji turi savo eigą. Dažnai imitacija nesibaigia vienu pakartojimu, bet tęsiasi. Stebėtojo imituojančius veiksmus gali vėl kartoti pirmasis, o po to - vėl stebėtojas. Taip vaidmenys gali keistis, stebėtojas pasidaro modeliu ir priešingai. Kaip ir įvairiose sąveikose, sunku nustatyti, kas kurį veikia. Imitacija pasirodo įdomi kaip bendravimo forma, kurios turinį po truputį gali keisti abu dalyviai.

Kai imituojama bendraujant, tai pati bendravimo situacija riboja imituotinus veiksmus. Tokie veiksmai nėra atsitiktiniai, bet derinasi su dalyvių potraukiais ir tikslais. Taip pat tiek tų veiksmų modelis, tiek jų kartotojas veikia sąmoningai ir gali imituoti pasirinktinai, ką nors paryškindamas ar praleisdamas. Ypač kūdikystėje imitacijai yra būdingas toks temos ir variacijų bruožas.

Aišku, imitacija yra tik vienas jungtinių papildomų veiksmų aspektas. Kūdikystėje ji sudaro gana mažą įvairių bendravimo veiksmų dalį. Sekant suaugusiųjų su kūdikiais bendravimą, galima pastebėti įvairių jungtinių veiksmų, kuriuose vienas dalyvis atliepia kito veiksmus, juos papildo, paremia, bet jų nepakartoja. Antai motina, bendraudama su kūdikiu, į jo vokalizaciją paprastai atsako taip pat vokalizacija, bet dažniau kitokia negu panašia, arba į kūdikio rankos judesį motina dažniau atliepia balsu negu judesiu. Bet imitacijos svarbos nelemia jos dažnumas.

Imitacija yra viena iš priemonių, įgalinančių pasidalinti patirtimi su kitu, ypač su kalbėti nemokančiu kūdikiu. Šiuo būdu galima konkrečiai įrodyti, kad abiejų išgyvenimai yra panašūs, nes imitacija sukuria išorinių veiksmų panašumą, kurį abu dalyviai gali pastebėti ir įvaldyti. Geriau įsižiūrejus galima pastebėti, kad ir kiti papildomi jungtiniai veiksmai turi imitacijos atspalvį. Antai jei partnerio vokalizacija ir nebūna tiksliai pakartojama, tai jos tonas, jausmingumas arba ritmas dažnai yra panašūs [39]. Vis dėlto nereikia pamiršti, kad net ir motinos su kūdikiu ne visi jungtiniai veiksmai yra

draugiški, vienas kitą papildantys; pasitaiko ir aiškiai priešišky, manipuliuojančių, arba tiesiog netinkamų veiksmų. Imitacija nėra ankstyvojo bendravimo viršūnė, bet tik padeda suprasti bendravimo kūdikystėje svarbą vaiko vystymuisi.

Imitacija tarp kūdikio ir motinos. Paskutiniu metu pradėta intensyviau tirti labai mažų kūdikių sugebėjimas imituoti veido išraiškas ir judesius. Tačiau dauguma tų tyrimų siekė parodyti kūdikio sugebėjimus jungti regimą ir juntamą informaciją bei ją atsiminti, todėl tyrimai buvo atliekami labai suvaržytomis aplinkybėmis [26]. Imitacija bendravimo metu yra labai mažai tyrinėta.

Čia noriu tik trumpai paminėti mūsų darbą tiriant motinų ir kūdikių bendravimą pirmaisiais amžiaus metais [50]. Stebėta universiteto vaikų tyrimo patalpoje, pritaikytoje vaikams ir jų motinoms. Kiekviena motina buvo prašoma su savo kūdikiu bendrauti taip, lyg ji būtų savo namuose ir turėtų minutėlę laiko vaiką pažaidinti. Kūdikis buvo pasodintas jo amžiui pritaikytoje kėduteje, o motina paprašyta atsisesti veidu į kūdikį ir stengtis tos padėties kiek įmanoma nekeisti, bet kitais atžvilgiais elgtis, kaip jai patinka. Viską sutvarkius, motina su kūdikiu liko kambaryje vieni. Jų bendravimas vidutiniškai truko apie 11 min ir buvo įrašytas vaizdajuostėn dviem atskirais fotoaparatais. Vienas fotografavo motiną, kitas – kūdikį. Tokiu būdu vėliau buvo galima detaliai analizuoti abiejų veido išraiškas, judesius, veiksmus ir juos sugretinti laike. Čia paminėsiu tik keletą šio darbo rezultatų.

Vidutiniškai truputį daugiau kaip pusę laiko (64%) motinos ir kūdikiai praleido aktyviai bendraudami. Mes sužymėjome visas imitacijos sekas bendravimo metu. Tokia imitacija prasidėjo, kai vienas dalyvis visiškai ar iš dalies pakartėjo kito veiksmą per 2 sek. Pirmojo veiksmas ir antrojo to veiksmo kartojimas sudarė vieną imitacijos ratą. Kiekviena imitacijos seka apėmė bent vieną tokį ratą, bet ji galėjo būti ir ilgesnė, nes pirmasis dalyvis galėjo tą veiksmą vėl pakartoti, o antrasis – atsakyti tuo pačiu. Mes įskaičiavome motorinį bei garsinį panašavimą ir jų junginius.

Stebėjome keturias amžiaus grupes, po 20 porų kiekvienoje. Kūdikiams buvo 2-3 mėn., 5-6 mėn., 8-9 mėn. ir 11-12 mėn. Visi šie vaikai augo šeimoje, o tėvų išsilavinimas buvo aukštesnis, jų socialinė padėtis buvo geresnė negu JAV vidurkis.

Ką mes nustatėme? Imitacija vyko kiekvienoje amžiaus grupėje, bet imitacijos sekų skaičius didėjo ir trukmė ilgejo su vaiko amžiumi. Taip pat ryšku, kad motinos dažniau kartojė savo kūdikių veiksmus, negu jie kartojė savo motinų veiksmus (žr. 1 lentelę). Galima sakyti, tai nieko nuostabaus, nes maži kūdikiai nesugeba gerai kito veiksmus pakartoti. Tačiau kai kūdikiai pradėjo dažniau imituoti savo motinas, jos taip pat dažniau kartojė savo kūdikių veiksmus. Dažnesnė imitacija vyresnėse amžiaus grupėse buvo abiejų dalyvių imitacijos išdava. Tai rodo, kad imitacija išreiškia dalyvių tarpusavio ryšį ir atliepimą į vienas kitą.

Jų bendravimo abipusiškumas bei simetrija taip pat atsispindi imitacijos sekų struktūroje (žr. 2 lentelę). Dauguma tokių sekų buvo sudarytos tik iš vieno imitacijos rato, bet vyresnėse grupėse pasitaikė dviejų, trijų ir daugiau ratų ilgio sekų. Nepaisant to, motinų ir kūdikių imitacijos kartojimų skaičius buvo beveik lygus visose amžiaus grupėse, t. y. dažniausiai imitacija buvo simetriška. Tik retais atvejais po pirmojo rato vienas dalyvis vėl kartojė tą patį veiksmą, tęsdamas seką, o kitas tuo pačiu neatliepė. Tokių papildomų kartojimų ypač nemaža pasitaikė iš motinos pusės. Bet taip pat idomu pastebėti, kad su amžiumi ir šiuo požiūriu motinos ir kūdikio jnašai pasidarė lygesni, nes kūdikiai taip pat kai kada ėmėsi papildomų kartojimų. Vis dėlto tokių kartojimų buvo nedaug.

1 lentelė. Imitacijos sekų vidurkis skirtingose amžiaus grupėse

Kūdikio amžius	Motina imituoja vaiko veiksmą	Vaikas imituoja motinos veiksmą	Iš viso
2 1/2 mėn.	4,85	0,90	5,75
5 1/2 mėn.	5,20	0,60	5,80
8 1/2 mėn.	8,20	2,45	10,65
11 1/2 mėn.	11,70	3,50	15,20

2 Lentelė. Įvairaus ilgio sekų dažnumas skirtingose amžiaus grupėse (%)

Kūdikio am- žius	Sekų ilgis		
	1 rato	2 ratų	3+n ratų
2 1/2 mėn.	90%	10%	0%
5 1/2 mėn.	83%	11%	6%
8 1/2 mėn.	75%	19%	6%
11 1/2 mėn.	77%	16%	7%

Sumuojant galima sakyti, kad šie duomenys rodo, jog imitacija dažneja ir pasidaro tolygesne pirmaisiais vaiko amžiaus metais. Bendravimo metu imitacija yra priemonė abipusiam supratimui išreikšti. Partnerio veiksmo kartojimas patvirtina tą veiksmą kaip tikslingą bendravimo priemonę ir didina tarpusavio ryšio simetriškumą. Kūdikyui bendraujant su suaugusiu, toks veiksmų pakartojimas rodo, kad kai kurie būviai ir potraukiai yra bendri abiem ir kad specifiški veiksmai gali tuos būvius supranta- mai išreikšti, tuo sudarant pagrindą sutartinių ko- munikacijos būdų išmokimui.

Mano nuomone, vaikų su suaugusiais bendravi- mo tyrimai gali pagerinti vaikų psichikos vystymo- si sampratą. Juk vaikai ne tik įsitraukia į visuo- menę, bet pažįsta ir negyvąją aplinką daugiausia bendraudami su vyresniaisiais, kurie išryškina ap- linkos daiktų padėtį bei reikšmę. Todėl posūkis į bendravimo vyksmo tyrimus taip pat reiškia savitą teorinę bei metodinę kryptį vaikų psichikos tyrimui.

Vystymasis bendravimo požiūriu

Žiūrint į žmogų bendravimo požiūriu, reikia api- būdinti atskirų individų ypatybes bei požymius, at- sižvelgti į tuos tarpasmeninius santykius, kuriuose jie dalyvauja, ir įvertinti tų santykių kitimą kartu su bendravimo veiklos dinamika. Šio požiūrio pers- pektyvumui būtina, kad empirinių darbų metodika derintųsi su teorinėmis prielaidomis.

Vystymąsi kūdikystėje bendravimo požiūriu pra-

dėta tirti ne taip seniai. Motinų su kūdikiais bendravimo mūsų stebėjimai yra tik vienas pavyzdys tokių tyrimų. Apskritai jie išryškina tris kūdikystės amžiaus tarpsnio raidos bruožus.

Svarbiausia tai, kad kūdikių ir suaugusių bendravimas remiasi abipusiu supratimu. Nors jų jungtiniai veiksmai ankstyvaisiais mėnesiais neparodo komunikacijos pilna to žodžio prasme, vis dėlto jie išreiškia jausmų bei veiksmų pasidalinimą. Jeigu tėvai nesieltų su prielaida, kad jų kūdikių išraiškos ir veiksmai yra prasmingi ir interpretuoti nei įprastinėje reikšmių sistemoje, tarpasmeninis ryšys negalėtų užsimegsti. Mūsų tyrimai rodo, kad imitacijos veiksmai buvo dalis bendravimo vyksmo nuo pirmųjų amžiaus mėnesių. Jie leido abiem dalyviams konkrečiai patirti jų veiksmų bendrumą. Su amžiumi tokių imitacijos sekų įtraukimas į bendravimą pasidarė abipusiškesnis, bet imitacija kaip susidėrinimo būdas pastebima gana anksti.

Nors ankstyvąjį bendravimą galima laikyti mažiau simetrišku, nes suaugęs žmogus daugiau prisiiderina prie kūdikio riboto pažinimo ir sugebėjimų negu priešingai, bendravimo raida pasižymi didesnės simetrijos susiformavimu. Bendravimo turiniu, kryptimi, eiga kūdikiai su amžiumi vis daugiau susilygina su savo partneriais. Tai buvo būdinga ir imitacijos sekoms. Antrojoje pirmųjų metų puseje kūdikiai pradėjo dažniau kartoti savo motinų veiksmus ir taip pat dažniau pakartoti jų atkartojimus, tuo prailgindami tokias imitacijos sekas. Apskritai didesnę imitacijos dažnumą galima laikyti bendravimo didesnio simetriškumo išraiška, nes veiksmų tapatumas yra lygybės atsiradimo priemonė.

Pagaliau vystymosi raida yra perėjimas iš bendros veiklos, kurioje vaiko įnašas nėra visiškai patikimas, į tokį etapą, kuriame abiejų dalyvių lygiavertis veiklos formavimas yra neabejotinas. Šie perėjimai laikomi įrodymu, kad vaikas turi pakankamai subręsti arba įgyti tam tikrą supratimą pirma, negu jis gali juo naudotis, kartu ir įsėjimas nepriskirti vaikui įvairių sugebėjimų per anksti. Tuo tarpu jeigu bendravimas yra lai-

komas sąlyga įvairiems sugebėjimams, tai priešingai, tie sugebėjimų pradmenys, matomi bendravimo metu, tampa įrodymu, kad suaugusių ir visuomenės patirtį jau perėmusių vyresniųjų globojantis bendravimas įremina žmogaus vystymosi raidą. Tokios pažintros laikėsi ir L. Vygotskis [54].

AS noriu ties šiuo reiškiniu sustoti, nes man atrodo, kad, pabrėždami suaugusiųjų vadovaujamąją vaidmenį, galime nepastebėti pačio vaiko veiksmų svarbos. Tiesa, vaikas veikia tam tikru būdu tik todėl, kad jis yra į jį nukreipiamas ir susilaukia iš suaugusiojo talkos. Bet nereikėtų pamiršti, kad pats vaikas bendraudamas veikia sąmoningai ir įgyja tokios veiklos patirtį. Jis gali mokytis tiesiog iš savo veiksmų. Įmanoma, kad pats svarbiausias dalykas, kurį vaikas išmoksta, yra ne tos veiklos specifika, bet jos apibendrinta struktūra, kuria vadovaudamasis jis jau gali veikti ir naujomis sąlygomis. Bendra veikla gali padėti vaikui suvokti kurio nors užsiėmimo ar darbo visumą, nes tik bendrai veikdamas jis iš pradžių gali joje ištiesai dalyvauti. Toks visumos suvokimas gali būti reikalingas perėjimui iš silpno į neabejotiną sugebėjimo įvaldymą.

Šitaip manant, imitacija iškyla kaip svarbus bendravimo būdas, nes kartodamas kito veiksmus, vaikas pats juos atlieka ir tuo būdu gali juos geriau įvaldyti. Ilgos imitacijos sekos, kurių metu vaikas gali pakartotinai stebėti kito veiksmus ir pakartotinai pats mėginti juos atlikti, turėtų ypač padėti vaikui išmokti ne tik atskirus veiksmus, bet ir suvokti pačios veiklos struktūrą.

Bendravimo kompetencija gali būti nei kiek ne mažiau svarbi, kaip kalbėjimo ar komunikacijos kompetencija. Išaiškinimas tų bendravimo nuostatų, kurie atsispindi visų žmonių tarpusavio santykiuose, galėtų būti vaikų psichologijos uždavinys. Čia paminėti tyrimai yra tik pradžia pačio bendravimo vyksmo analizės kūdikystės metais.

LITERATŪRA

1. Baldwin J. M. *Mental Development in the Child and the Race*. N. Y.: MacMillan, 1985.
2. Bandura A. *Social Foundations of Thought and Action*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1986.
3. Bateson M. C. Mother-infant exchanges: The epigenesis of conversational interaction//*Ann. N. Y. Acad. of Sciences*. 1975. Vol. 263. P. 101-113.
4. Bell R. G. A reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization//*Psychological Review*. 1968. Vol. 75. P. 81-95.
5. Bell R. G., Harper L. V. *Child Effects on Adults*. N. Y.: Wiley, 1977.
6. Brazelton T. B., Koslowski B., Main M. The origins of reciprocity//*The Effect of the Infant on Its Caregiver*/Ed. M. Lewis, L. A. Rosenblum, N. Y.: Wiley, 1974.
7. Bruner J. S. *Learning how to do things with words*//*Human Growth and Development*/Ed. J. S. Bruner, A. Garton. Oxford: Clarendon Press, 1978.
8. Bruner J. S., Sherwood V. Peek-a-boo and learning of rule structures//*Play-Its Role in Development and Evolution*/Ed. J. Bruner, A. Jolly, K. Sylva. N. Y.: Basic Books, 1976.
9. Cohn J. E., Matias R., Tronick E.Z., Connell D., Lyons-Ruth K. *Maternal Depression and Infant Disturbance*/Ed. E. Z. Tronick, T. Field. San Francisco: Jossey-Bass, 1986.
10. Cohn J. F., Tronick E. Z. Three month-old-infants' reaction to simulated maternal depression//*Child Development*. 1983. Vol. 54. P. 185-193.
11. Fafouti-Milenkovič M., Užgiris I. Č. The mother-infant communication system//*Social Interaction and Communication during Infancy*/Ed. I. Č. Užgiris. San Francisco: Jossey-Bass, 1979.
12. Field T. M. Effects of early separation,

interactive deficits, and experimental manipulations on infant-mother face-to-face interaction//Child Development. 1977. Vol. 48. P. 763-771.

13. Field T. Early interactions between infants and their postpartum depressed mother//Infant Behavior and Development. 1984. Vol. 7. P. 517-522.

14. Field T., Healy B., Goldstein S., Perry S. et al. Infants of depressed mothers show "depressed" behavior even with nondepressed adults//Child Development. 1988. Vol. 59. P. 1569-1579.

15. Culture and Early Interactions/Ed. T. M. Field, A. M. Sostek, P. Vietze, P. H. Leiderman. Hillsdale; N. J.: L. Erlbaum, 1981.

16. Fogel A., Diamond G. R., Langhorst B. H., Demos V. Affective and cognitive aspects of 2-months old's participation in face-to-face interaction with the mother//Social Interchange in Infancy/Ed. E. Z. Tronick. Baltimore: University Park Press, 1982.

17. Goldberg S. Prematurity: Effects on parent-infant interaction//J. Pediatr. Psychol. 1978. Vol. 3. P. 137-144.

18. Guillaume P. Imitation in Children. Chicago: University of Chicago Press, 1971(1926).

19. Kaye K. Toward the origins of dialogue//Studies in Mother-Infant Interaction//Ed. H. R. Shaffer. N. Y.: Academic Press, 1977.

20. Kaye K. The Mental and Social Life of Babies. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

21. Kruper J. C., Uzgiris I. Č. Fathers' and mothers' speech to young infants//J. Psycholing. Res. 1987. Vol. 16. P. 597-614.

22. Lester B. M., Hoffman J., Brazelton T. B. The rhythmic structure of mother-infant interaction in term and preterm infants//Child Development. 1985. Vol. 56. P. 15-27.

23. Lewis M., Rosenblum L. A. The Effect of the Infant on Its Caregiver. N. Y.: Wiley and Sons, 1974.

24. Lisina M. I. Child-Adults-Peers: Patterns of Communication. Moscow: Progress, 1985.
25. Macmurray J. Persons in Relation. L.: Faber and Faber, 1961.
26. Meltzoff A. N., Moore M. K. Newborn infants imitate adult facial gestures//Child Development. 1983. Vol. 54. P. 702-709.
27. Miller N., Dollard J. Social Learning and Imitation. New Haven: Yale University Press, 1941.
28. Ninio A., Bruner J. S. The achievement and antecedents of labelling//J. Child Language. 1978. Vol. 5. P. 1-15.
29. Piaget J. Play, dreams and imitation in childhood. N. Y.: Norton, 1962 (1945).
30. Ratner N., Bruner J. S. Games, social exchange, and the acquisition of language//J. Child Language. 1978. Vol. 5. P. 391-401.
31. Rheingold H. L. The social and socializing infant//Handbook of Socialization Theory and Research/Ed. D. A. Goslin. Chicago: Rand McNally, 1969.
32. Rogoff B., Wertsch J. V. (Ed.) Children's Learning in the "Zone of Proximal Development". San Francisco: Jossey-Bass, 1984.
33. Sameroff A. G. Early influences on development: Fact or fancy?//Merrill-Palmer Quarterly. 1975. Vol. 21. P. 267-294.
34. Schaffer H. R. (Ed.) Studies in Mother-Infant Interaction. N. Y.: Academic Press, 1977.
35. Schaffer H. R. The Child's Entry into a Social World. L.: Academic Press, 1984.
36. Sears R. R., Maccoby E. E., Levin H. Patterns of Child Rearing. Evanston: Row, Peterson, 1957.
37. Stern D. N. Mother and infant at play: The dyadic interaction involving facial, vocal, and gaze behaviors//The Effect of the Infant on its caregiver/Ed. M. Lewis, L. A. Rosenblum. N. Y.: Wiley, 1974.
38. Stern D. N. The First Relationship. Cambridge: Harvard University Press, 1977.

39. Stern D. N. The Interpersonal World of the Infant. N. Y.: Basic Books, 1985.

40. Stern D. N., Gobbon J. Temporal expectancies of social behaviors in mother-infant play//Origins of the infant's social responsiveness/Ed. E. B. Thoman. Hillsdale; N. J.: L. Erlbaum, 1979.

41. Stern D., Jaffe J., Beebe B., Bennett S. L. Vocalizing in unison and in alternation//Ann. N. Y. Acad. of Sciences, 1975. Vol. 263. P. 89-100.

42. Stone L. J., Smith H. T., Murphy L.B. (Ed.). The Competent Infant. N. Y.: Basic Books, 1973.

43. Trevarthen C. Conversation with a two-month old//New Scientist. 1974. Vol. 62. P. 230-235.

44. Trevarthen C. Descriptive analyses of infant communicative behavior//Studies in mother-infant interaction/Ed. H. R. Schaffer. N. Y.: Academic Press, 1977.

45. Tronick E. Z. (Ed.). Social Interchange in Infancy. Baltimore: University Park Press, 1982.

46. Tronick E., Als H., Adamson L. et al. The infant's response to entrapment between contradictory messages in face-to-face interaction//J. Am. Acad. of Child Psychiatry. 1978. Vol. 17. P. 1-13.

47. Užgiris I. Č. (Ed.). Social Interaction and Communication during Infancy. San Francisco: Jossey-Bass, 1979.

48. Užgiris I. Č. Imitation in infancy: Its interpersonal aspects//The Minnesota Symposia on Child Psychology/Ed. M. Perlmutter. Vol. 17. Hillsdale; N. J.: L. Erlbaum, 1984.

49. Užgiris I. Č. Infants in relation: Performers, pupils, and partners//Child Development Today and Tomorrow/Ed. W. Damon. San Francisco: Jossey-Bass, 1989.

50. Užgiris I. Č., Benson J. B., Kruper J. C., Vasek M. E. Contextual influences on imitative interactions between mothers and infants//Action in Social Context/Ed. J. J. Lockman, N. L. Hazen. N. Y.: Plenum, 1989.

51. Užgiris I. Č., Fafouti-Milenko-
vič M. Over het verband tussen methode en theo-
rie bij onderzoek naar ouderkind interactie//J. de
Wit, H. J. Groenendaal, J. M. van Meel (Red.).
Psychologen over het kind. Vol. 8. Lisse: Swets
and Zeitlinger B. V., 1985.

52. Vinter A. L'imitation chez le nouveau-ne.
Paris: Delachaux and Niestle, 1985.

53. Vygotsky L. S. Thought and Language.
Cambridge: MIT Press, 1962.

54. Vygotsky L. S. Mind in Society. Cam-
bridge: Harvard University Press, 1978. .

55. Wertsch J. V. Vygotsky and the Social
Formation of Mind. Cambridge: Harvard University
Press, 1985.

56. Yarrow L. J. Research in dimensions
of early maternal care//Merrill-Palmer Quarterly.
1963. Vol. 9. P. 101-114.

57. Zarling C. L., Hirsch B. J., Land-
ry S. Maternal social networks and mother-infant
interactions in full-term and very low birthweight
preterm infants//Child Development. 1988, Vol. 59.
P. 178-185.

Frances L. Hiatt School of
Psychology Clark University
Worcester, MA 01610, USA

iteikta
1989 03 22

МЕЖЛИЧНОСТНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В МЛАДЕНЧЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

И. Чепенайте-Ужгирене

Резюме

Несмотря на то что взаимодействие родитель-ребенок ис-
следовалось уже продолжительное время, до недавних пор оно
не рассматривалось в межличностной перспективе. Межличност-
ная же перспектива раскрывает коммуникативный аспект меж-
личностного взаимодействия. В нашей работе рассматривается
роль имитации во время взаимодействия родитель-ребенок в

младенческом возрасте и предоставляются данные о последовательных имитациях в коммуникации мать-ребенок. Оказывается, что имитация не только выполняет коммуникативную функцию, но и способствует также созданию более сложных межличностных обменов. Участие в этих обменах в свою очередь дает возможность ребенку создать себе схему более сложного паттерна взаимодействия.

INTERPERSONAL INTERACTION IN INFANCY

I. Čepenaite-Užgiriene

S u m m a r y

Although parent-child interaction has been studied for a long time, it has not been viewed from an interpersonal perspective until recently. An interpersonal perspective reveals the communicative aspect of interpersonal interaction. The present paper considers the role of imitation during parent-child interaction in infancy and presents data on imitative sequences in mother-child communication. It is argued that imitation not only serves a communicative function, but also facilitates the construction of more complex interpersonal exchanges. Participation in these exchanges, in turn, enables the child to build schemata for more complex interaction patterns.